

Formulazioa eta Nomenklatura II. Kimika Organikoa

- 1. Gaia: Kimika Organikoaren Formulazio Irizpide Orokorrak
- 2. Gaia: Alkanoak
- **3. Gaia: Alkenoak eta Alkinoak**
- 4. Gaia: Konposatu Aromatikoak eta Heteroziklikoak
- 5. Gaia: Haluroak
- 6. Gaia: Aminak
- 7. Gaia: Alkoholak eta Eterrak
- 8. Gaia: Zetonak eta Aldehidoak
- 9. Gaia: Azido Karboxilikoak eta Azil Haluroak
- 10. Gaia: Esterrak, Amidak eta Nitriloak
- 11. Gaia: Konposatu Polifuntzionalak

Oharra

Artxibo honetako irudi guztiak ikasturte honetako irakasle-taldeak sortu ditu, eta Creative Commons CC BY-NC-SA lizentziaren arabera erabili beharko dira.

3. Gaia: Alkenoak eta Alkinoak

- Sarrera
- Alkeno aziklikoak
- Isomeria alkenoetan
- Alkeno ziklikoak
- Dieno eta polienoak
- Alkinoak
- Alkeninoak
- Alkeno eta alkinoetatik eratorritako erradikalak
- Erradikal polibalenteak

Oharra

Ikasmaterial hau ikasturte honetarako gomendatutako material bibliografikotik egokitu da. Sakontzeko, jatorrizko iturria irakurtzea gomendatzen da, bereziki honako lan hauek:

- Beobide, G.; Reyes, E.; Castillo, O.; Uria, U.; Perez-Yañez, S.; Cepeda, J.; Carrillo, L.; Vicario, J. L. Formulazioa eta Nomenklatura Kimikoa. IUPACen Arauak eta Ariketak. *Unibertsitateko Eskuliburuak - Manuales Universitarios*, 2019, 1-348. Ed. Servicio Editorial de la UPV/EHU. ISBN 978-84-9082-999-8 .
- Beobide, G.; Reyes, E.; Castillo, O.; Uria, U.; Perez-Yañez, S.; Cepeda, J.; Carrillo, L.; Prieto, L.; Vicario, J. L. Formulazioa eta Nomenklatura Kimikoa. IUPACen Arauak eta Ariketak. Ariketen Ebazpenak. *Unibertsitateko Eskuliburuak - Manuales Universitarios*, 2019, 1-93. Ed. Servicio Editorial de la UPV/EHU. CC BY-NC-ND 4.0.

Sarrera

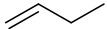
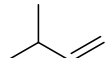
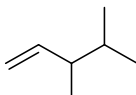
Lotura anitzak dituzten konposatu hidrokarbonatuen artean, alkeno eta alkinoak daude, eta horietan bi karbono-atomo lotura **bikoitz** ($C=C$) edo **hirukoitz** ($C\equiv C$) baten bidez elkartzen dira, hurrenez hurren.

Alkeno eta alkinoek egitura desberdinak izan ditzakete beren konposizio kimikoaren eta karbono-atomoen arteko loturaren arabera; konposatu **ziklikoak** edo **aziklikoak** bereiz daitezke.

IUPACen azken gomendioei jarraiki, alkenoen nomenklaturak aldaketa handia izan du: orain arte, alkeno azikliko baten kate nagusia lotura anizkoitzak zituena zen. Gaur egun, gomendioen berrikusketa egin ostean, karbono-atomo gehien dituen da, hau da, luzeena. Izenen nahasketak murrizteko asmoz, liburu honetan jasotako adibide gehienek kate luzeenean egongo dira lotura anizkoitzak, beraz kate nagusiaren barruan.

Alkeno aziklikoak

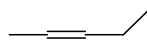
Alkenoen nomenklatura erraza da behin alkanoen nomenklatura ezagututa; izan ere, **-ano** atzizkiaren ordez **-eno atzizkia** baino ez da aldatu behar, karbono-kopuru bera duen alkanoren izenean, **lekutzaileari** erreferentzia egiten dion zenbakia barne,

Formula erdigaratu	Formula sinplifikatua	Izena
$\text{CH}_2=\text{CH}_2$	$\text{CH}_2=\text{CH}_2$	eteno edo etileno
$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_3$		propeno
$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$		but-1-eno
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3-\text{CH}-\text{CH}=\text{CH}_2 \end{array}$		3-metilbut-1-eno
$\begin{array}{c} \text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}-\text{CH}-\text{CH}_3 \\ \\ \text{CH}_3 \end{array}$		3,4-dimetilpent-1-eno

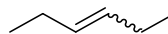
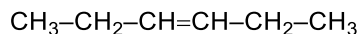
Isomeria alkenoetan

Alkeno 1,2-diordezkatuak izendatzeko, beharrezkoa da lotura bikoitzaren geometria ezagutzea, hau da, egitura molekular zehatza. Izan ere, sekuentzia bera duten bi konposatuek, isomeroak (**diastereoisomeroak**), propietate fisiko eta kimiko oso desberdinak izan ditzakete eta, horregatik, haien nomenklatura desberdina izango da.

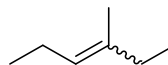
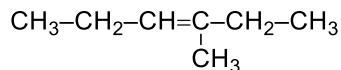
Alkeno baten isomeria ezagutzen ez denean, hurrengo irudikapen grafiko **erdigaratua** edo **sinplifikatua** erabiliko da.

pent-2-eno

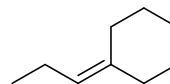
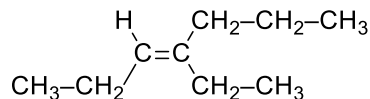

hex-3-eno

3-metilhex-3-eno

Alkenoaren isomeria ezagutzen denean, honelako irudikapen **erdigaratua** edo **sinplifikatua** erabiltzen da.

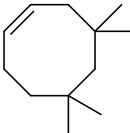
Isomeria alkenoetan

Alkenoak izendatzerakoan zein diastereoisomero den adierazi beharra dago, izenaren hasieran *cis/trans* hitza edo *Z/E* letra sartuz (letra etzanez). Bi aukeren artean bigarrena erabiltzea gomendatzen da beti. *Z/E* letra parentesi artean adierazi behar da, karbonatutako katearen **leku** **z** **a** **i** **l** **e** **a** **r** **e** **k** **i** **n** batera.

Formula erdigaratu	Formula sinplifikatua	Izena
$ \begin{array}{c} \text{H} \quad \text{H} \\ \diagdown \quad / \\ \text{C} = \text{C} \\ / \quad \diagdown \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{CH}_3 \end{array} $		<i>cis</i> -but-2-eno
$ \begin{array}{c} \text{H} \quad \text{CH}_3 \\ \diagdown \quad / \\ \text{C} = \text{C} \\ / \quad \diagdown \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{H} \end{array} $		<i>trans</i> -but-2-eno
$ \begin{array}{c} \text{H} \quad \text{CH}_3 \\ \diagdown \quad / \\ \text{C} = \text{C} \\ / \quad \diagdown \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{CH}_2\text{-CH}_3 \end{array} $		(<i>2Z</i>)-3-metilpent-2-eno
$ \begin{array}{c} \text{H} \quad \text{CH}_2\text{-CH}_3 \\ \diagdown \quad / \\ \text{C} = \text{C} \\ / \quad \diagdown \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{CH}_3 \end{array} $		(<i>2E</i>)-3-metilpent-2-eno

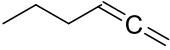
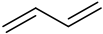
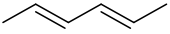

Alkeno ziklikoak

Zikloalkenoen nomenklaturan **ziklo-** aurrizkia erabiltzen da, karbono-kopuru berdineko alkeno aziklikoaren izenari gehitzen zaion aurrizkia. Bestalde, konposatuak lotura bikoitz bakarra duenean, ez da beharrezkoa horren kokapena adieraztea: lotura horrek lehentasuna baitu ordezkatzailen aurrean, zikloa zenbatzeko orduan.

Formula sinplifikatua	Izena
	ziklopropeno
	ziklopenteno
	ziklohexeno
	(1Z)-4,4,6,6-tetrametilziklookteno

Dieno eta polienoak

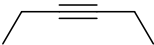
Hainbat molekula organiko mota daude, propietate kimiko ongi bereziak dituztenak beren lotura bikoitzen posizioaren arabera: **metatutako lotura bikoitzak** dituzten konposatuak (kumulenoak), **konjugatutako lotura bikoitzak** eta **konjokatu gabeko lotura bikoitzak**.

Formula sinplifikatua	Izena
$H_2C=C=CH_2$	propa-1,2-dieno edo aleno
	hexa-1,2-dieno
	buta-1,3-dieno
	(2E,4E)-hexa-2,4-dieno
	ciclohexa-1,4-dieno

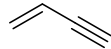
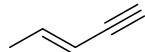
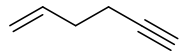
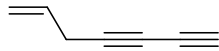
Alkinoak

Alkinoek gutxienez bi karbono-atomoren arteko **lotura hirukoitz** bat dute, non asegabetasun hori bi lotura motaz osatuta dagoen orbital atomikoen teoriaren arabera: **sigma** motako lotura bat, bi *sp* orbital hibridoren arteko aurrealdeko gainjartzearen bidez sortzen dena, eta **pi** motako bi lotura, *p* motako bi orbital puruen arteko alboko gainjartzearen bidez sortzen direnak. Arrazoi horregatik, lotura hirukoitz horren geometria lineala da.

Formula erdigaratu	Formula sinplifikatua	Izena
$\text{H}-\text{C}\equiv\text{C}-\text{H}$	$\text{HC}\equiv\text{CH}$	etino edo azetileno
$\text{HC}\equiv\text{C}-\text{CH}_3$		propino
$\text{HC}\equiv\text{C}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$		but-1-ino
$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{C}\equiv\text{C}-\text{CH}_2-\text{CH}_3$		hex-3-ino

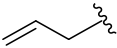
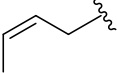

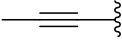
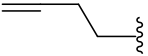
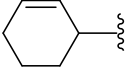
Alkeninoak

Askotan, **lotura bikoitz bat eta hirukoitz bat** ager daitezke konposatu organiko berean, eta **-eno** eta **-ino** atzizki biak erabili behar dira, bata bestearen atzetik, dagozkien lekutzaileekin batera. Kate karbonatua zenbatzeko orduan, berdina dira asegabetasun guztiak, eta bi aukera desberdin badaude, lotura bikoitzei ematen zaie lehentasuna.

Formula erdigaratu	Formula sinplifikatua	Izena
$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{C}\equiv\text{CH}$		but-1-en-3-ino
$\begin{array}{c} \text{H} \quad \text{C}\equiv\text{CH} \\ \diagdown \quad / \\ \text{C}=\text{C} \\ / \quad \diagdown \\ \text{H}_3\text{C} \quad \text{H} \end{array}$		(3E)-pent-3-en-1-ino
$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\text{C}\equiv\text{CH}$		hex-1-en-5-ino
$\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_2-\text{C}\equiv\text{C}-\text{C}\equiv\text{CH}$		hepta-6-en-1,3-diino

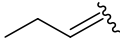

Alkeno eta alkinoetatik eratorritako erradikalak

Erradikal horiek izendatzeko, **-enilo/-inilo** amaiera erabiliko da, dagozkien izenen **-eno/-ino** atzizkien ordez, erradikalaren lokalizatzaileari erreferentzia egiten dion zenbakia barne. Izan ere, erradikal aziklikoen kasuan, IUPACek beti gomendatzen du **lekutzailearen zenbakia** sartzea, baita 1 lekutzailea ere.

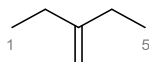
Formula sinplifikatua	Izena
	etenilo edo binilo
	prop-2-en-1-ilo edo alilo
	(2Z)-but-2-en-1-ilo
	etinilo
	prop-1-in-1-ilo
	but-3-in-1-ilo
	ziklohex-2-en-1-ilo

Erradikal polibalenteak

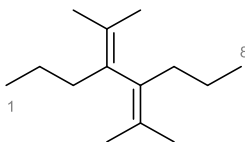
Formulazioaren eta nomenklaturaren azken arauei jarraituz, askotan, alboko kate bat kate nagusiarekin elkartzen da lotura anizkoitz baten bidez, eta, horregatik, erradikal balio aniztunen izena ezagutu behar da.

Formula erdigaratu	Formula sinplifikatu	Izena
$\text{CH}_2=$	$\text{CH}_2=$	metilideno
$\text{CH}_3-\text{CH}=\text{}$		etilideno
$\text{CH}_3-\text{CH}_2-\text{CH}=\text{}$		propilideno
$\text{CH}_3-\overset{\text{ }}{\text{C}}-\text{CH}_3$		propan-2-ilideno

Jarraian, bi adibide agertzen dira eta horietan, lotura anizkoitzak alboko kateetan daude.

3-metilidenopentano

4,5-di(prop-2-ilideno)oktano